

KÖVECSES ZOLTÁN

A metafora

KÖVECSES ZOLTÁN

A metafora

*Gyakorlati bevezetés
a kognitív metaforaelméletbe*

TYPOTEX

Budapest, 2005

A magyar változat alapja:
Zoltán Kövecses: *Metaphor. A Practical Introduction*
New York, Oxford University Press, 2002

Fordította: VÁRHELYI GABRIELLA – KÖVECSES ZOLTÁN

A mű megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma – Magyar Könyv Alapítvány támogatta

MAGYAR KÖNYV ALAPÍTVÁNY

ISBN 963 9548 55 3

Témakör: *nyelvészet*

© Oxford University Press, 2002

© Kövecses Zoltán, Typotex, 2005

Tartalom

A MAGYAR KIADÁS ELÉ	9
ELŐSZÓ <i>A metafora tanulmányozása</i>	11
ELSŐ FEJEZET <i>Mi a metafora?</i>	19
1. A fogalmi metafora	20
2. Példák fogalmi metaforákra	20
3. A fogalmi metafora mint leképezések rendszere	22
4. A metafora jelentősége	25
5. Kérdések a metafora témaköréből	25
<i>Összegzés</i>	28
<i>Irodalom</i>	28
<i>Feladatok</i>	28
MÁSODIK FEJEZET <i>Gyakori forrás- és céltartományok</i>	31
1. Gyakori forrástartományok	31
1.1. Az emberi test	32
1.2. Egészség és betegség	32
1.3. Állatok	32
1.4. Növények	33
1.5. Épületek, építkezés	33
1.6. Gépek és eszközök	33
1.7. Sport és játékok	33
1.8. Pénz és üzlet	34
1.9. Főzés és ételek	34
1.10. Hideg és meleg	34
1.11. Világosság és sötétség	35
1.12. Erők	35
1.13. Mozgás és irányok	36
2. Gyakori céltartományok	36
2.1. Érzelmek	37
2.2. Vágy	37
2.3. Erkölc	37
2.4. Gondolatok	37

2.5. Társadalom, nemzet	38
2.6. Politika	38
2.7. Gazdaság	38
2.8. Emberi kapcsolatok	39
2.9. Kommunikáció	39
2.10. Idő	39
2.11. Élet és halál	40
2.12. Vallás	40
2.13. Események, cselekvések	40
<i>Összegzés</i>	41
<i>Irodalom</i>	42
<i>Feladatok</i>	43
HARMADIK FEJEZET <i>A metaforák fajtái</i>	45
1. A metaforák konvencionálisága	45
2. A metaforák kognitív funkciója	48
2.1. Szerkezeti metaforák	48
2.2. Ontológiai metaforák	50
2.3. Orientációs metaforák	51
3. A metaforák természete	52
4. A metaforák általános és specifikus természete	53
<i>Összegzés</i>	55
<i>Irodalom</i>	56
<i>Feladatok</i>	56
NEGYEDIK FEJEZET <i>Metafora az irodalomban</i>	59
1. Hétköznapi és költői nyelvhasználat	60
2. A hétköznapi metaforák költői továbbfejlesztése	61
2.1. A kiterjesztés	61
2.2. A kidolgozás	62
2.3. A kritikus kérdezés	62
2.4. A komponálás	62
3. Megszemélyesítés	63
4. Képi metaforák	64
5. „Megametaforák”	65
<i>Összegzés</i>	66
<i>Irodalom</i>	67
<i>Feladatok</i>	67
ÖTÖDIK FEJEZET <i>A fogalmi metaforák nyelven kívüli megvalósulása</i>	69
1. Filmek és színjátszás	69
2. Képregények, rajzok, szobrok és épületek	70
3. Reklámok, hirdetések	71
4. Szimbólumok	71
5. Mítoszok	72
6. Álomértelmezések	72
7. A történelem értelmezése	73
8. Politika	73

9. Erkölc, erény	74
10. Társadalmi jelenségek	75
11. Társadalmi szokások	76
12. Szépirodalom	76
<i>Összegzés</i>	77
<i>Irodalom</i>	77
<i>Feladatok</i>	78
HATODIK FEJEZET <i>A metafora alapjai</i>	79
1. A hasonlósági feltétel a hagyományos megközelítésben	80
2. A metaforák alapjai a kognitív nyelvészetben	81
2.1. A tapasztalatok közötti összefüggés	81
2.2. Érzékelt szerkezeti hasonlóságok	82
2.3. Ontológiai metaforák által előidézett érzékelt szerkezeti hasonlóság	84
2.4. A forrástartomány mint a céltartomány eredete	86
2.5. Motiváció, illetve megjósolhatóság	87
<i>Összegzés</i>	88
<i>Irodalom</i>	88
<i>Feladatok</i>	89
HETEDIK FEJEZET <i>A metaforikus megfelelések részlegessége</i>	91
1. Metaforikus kiemelés	91
1.1. Metaforikus hasznosítás	93
2. Miért éppen ezek a bizonyos elemek?	95
3. Miért van több forrásfogalmunk egyetlen céltartományra?	96
<i>Összegzés</i>	102
<i>Irodalom</i>	102
<i>Feladatok</i>	103
NYOLCADIK FEJEZET <i>Metaforikus következmények</i>	105
1. Metaforikus következmények	106
2. A metaforikus következmények teljes „kiaknázása”	107
2.1. A DÜH EGY TARTÁLYBAN LÉVŐ FORRÓ FOLYADÉK	107
2.2. AZ ABSZTRAKT KOMPLEX RENDSZEREK NÖVÉNYEK	109
3. Az invaranciaelv	112
<i>Összegzés</i>	115
<i>Irodalom</i>	115
<i>Feladatok</i>	116
KILENCEDIK FEJEZET <i>A metafora hatóköre</i>	117
1. A metafora hatóköre	118
2. A fogalmi metafora jelentésfókusza	119
3. Központi megfelelések	120
4. A TŰZ esete	122
5. Az egyszerű és a komplex metaforák közötti összefüggés	126
<i>Összegzés</i>	127
<i>Irodalom</i>	127
<i>Feladatok</i>	128

TIZEDIK FEJEZET	<i>Metaforarendszerek</i>	129
1.	A LÉTEZÉS NAGY LÁNCA	132
2.	A KOMPLEX RENDSZEREK metafora	134
2.1.	Az absztrakt komplex rendszer mint emberi test	136
2.2.	Az absztrakt komplex rendszerek épületek	137
2.3.	Az absztrakt komplex rendszerek gépek	138
2.4.	Az absztrakt komplex rendszerek növények	140
3.	AZ ESEMÉNYSTRUKTÚRA-metafora	141
3.1.	A változás mozgás	143
3.2.	A cselekvés önerőből végzett mozgás	143
3.3.	A fejlődés előre irányuló mozgás	144
3.4.	A módszerek útvonalak	144
	<i>Összegzés</i>	145
	<i>Irodalom</i>	146
	<i>Feladatok</i>	146
TIZENEGYEDIK FEJEZET	<i>Egy másik alakzat: a metonímia</i>	147
1.	Mi a metonímia?	147
2.	A metafora és a metonímia összehasonlítása	150
2.1.	Hasonlóság, illetve érintkezés	150
2.2.	Két tartomány, illetve egy tartomány	150
2.3.	Megértés, illetve helyettesítés	152
2.4.	Ugyanaz a kategória, illetve különböző kategóriák	152
3.	Gyakori metonimikus tartományok és tipikus közvetítő entitások	153
3.1.	Rész és egész	155
4.	A metonimikus viszonyok és a metafora	160
4.1.	Okozás	161
4.2.	Rész-egész	162
4.3.	Tapasztalati összefüggés	162
5.	A metafora és a metonímia kölcsönhatása	163
	<i>Összegzés</i>	164
	<i>Irodalom</i>	164
	<i>Feladatok</i>	165
TIZENKETTEDIK FEJEZET	<i>A fogalmi metaforák univerzalitása</i>	167
1.	A boldogság néhány metaforája	167
2.	A düh TARTÁLY-metaforája	169
3.	A DÜH NYOMÁS ALATT LÉVŐ TARTÁLY metafora szerkezete	174
4.	A TARTÁLY-metafora megjelenése egyes nyelvekben	175
5.	ESEMÉNYSTRUKTÚRA a kínai nyelvben	179
	<i>Összegzés</i>	181
	<i>Irodalom</i>	181
	<i>Feladatok</i>	182
TIZENHARMADIK FEJEZET	<i>A metaforák és metonímiák kulturális különbségei</i>	187
1.	Kultúrák közötti különbségek	187
1.1.	A fogalmi metaforák kiterjedése	187

1.2. A fogalmi metaforák kidolgozottsága	188
1.3. A metonímiák kiterjedése	189
1.4. A metonímiák kidolgozottsága	190
1.5. Metonímia vagy metafora	190
2. A kultúrák közötti különbségek okai	190
2.1. Tágabb kulturális kontextus	190
2.2. Természeti és fizikai környezet	192
3. Kultúrán belüli különbségek	193
3.1. Metonímia vagy metafora	193
3.2. Fogalmi metonímia	194
3.3. Alternatív fogalmi metaforák	194
3.4. Tágabb kulturális kontextus	196
3.5. Egyéni különbségek	198
Összegzés	199
Irodalom	199
Feladatok	200
TIZENNEGYEDIK FEJEZET <i>Metafora, metonímia és idiómák</i>	201
1. Az idiómák hagyományos megközelítése	201
2. Az idiómák kognitív nyelvészeti megközelítése	202
2.1. Metaforán alapuló idiómák	204
2.2. A metaforakutatás pedagógiai jelentősége	208
2.3. A hétköznapi tudáson és metonímián alapuló idiómák	208
3. Az idiómák összetett motivációja	211
Összegzés	212
Irodalom	212
Feladatok	213
TIZENÖTÖDIK FEJEZET <i>A metafora és a metonímia a nyelvészetben</i>	215
1. Poliszémia	215
2. Történeti szemantika	218
2.1. Segédigék	218
2.2. A látás mint bölcsesség	220
3. Grammatika	221
3.1. A kicsinyítő képző	221
3.2. Grammatikai konstrukciók	222
4. Nyelvelmélet és metafora	223
Összegzés	223
Irodalom	224
Feladatok	225
TIZENHATODIK FEJEZET <i>Metafora és jelentésintegráció</i>	227
1. Fauconnier és Turner hálózat-modellje	227
1.1. Integrált tér	228
1.2. Általános tér	230
2. A hálózat-modell előnyei	232
2.1. A düh FORRÓ FOLYADÉK metaforája	232

2.2. Jelentésintegráció az irodalomban	233
2.3. A metaforikus jelentés általánosítása a megfelelések mentén	233
Összegzés	235
<i>Irodalom</i>	235
<i>Feladatok</i>	236
TIZENHETEDIK FEJEZET <i>Hogyan függ össze mindez?</i>	237
1. Az egyén feletti szint	237
2. Az egyén szintje	240
3. Az egyén alatti szint	241
<i>Irodalom</i>	243
<i>Glosszárium</i>	245
<i>A feladatok megoldásai</i>	253
<i>Felhasznált irodalom</i>	263
<i>Név- és tárgymutató</i>	273
<i>Metafora- és metonímia-mutató</i>	277

A magyar kiadás elé

Ez a könyv a George Lakoff és Mark Johnson *Metaphors We Live By* (kb. *Hét-köznapi Metaforáink*) című, 1980-ban megjelent munkája által inspirált kognitív metaforaelmélet utóbbi húsz évének eredményeit igyekszik összefoglalni. A jelen mű először angolul jelent meg az Oxford University Press gondozásában 2002-ben, majd egy évvel később koreaiul is kiadták.

Egy magyar szerzőnek természetesen az a vágya, hogy munkája anyanyelvén is megjelenjen. Ez most teljesül, és nagy örömet jelent számomra, még akkor is, ha az angolról való visszafordítás soha nem lehet olyan magától értetődő és könnyed, mint ha a könyv eredetileg magyarul íródott volna.

Ahhoz, hogy a kötet magyarul megjelenjen, olyan kiadóra volt szükség, amely nyitott az új gondolatok irányában. Ezt a kiadói partnert találtam meg Votisky Zsuzsa személyében és a Typotex Kiadóban, aki(k)nek ezúton mondok köszönetet azért, hogy munkámat felkarolták. Köszönet illeti továbbá azokat a kollégákat, akik a könyv magyar megjelenését más formában is támogatták, így Brdar-Szabó Ritát, Kertész Andrászt, Pethő Bertalant, Tolcsvai Nagy Gábort és Vámos Ágnest.

Számos ember segítsége nélkül ez a projekt nem valósulhatott volna meg ebben a formában. Köszönet jár azoknak a hallgatóimnak, akik az ELTE Amerikanisztika Tanszékén segítségemre voltak a fejezetekhez kapcsolódó gyakorlatok megírásában és kipróbálásában, név szerint Csábi Szilviának, Hajdú (Benczes) Rékának, Bokor Zsuzsannának és Izsó Orsolyának.

Az angolról magyarra fordítás nagy részét Várhelyi Gabriella készítette, aki a fordításon túl új magyar vonatkozású példákat is „bedolgozott” a könyv magyar változatába, ezért köszönet jár neki.

Leiszter Attila, a könyv szerkesztője hihetetlenül sokat tett azért, hogy a könyv ugyanolyan egyszerű, világos és informatív legyen, mint az angol változat. Segítségét nagyra értékelem.

Az eredeti angol nyelvű irodalomjegyzéket néhány új munkával kibővítettem, és egy külön részben felsorolom azokat a magyarul írt cikkeket és tanulmányokat, amelyek kapcsolódnak a kognitív metaforaelmélethez. Az utóbbi lista lehet, hogy nem teljes, de mégis áttekintést ad a kognitív metaforaelmélet magyarországi jelenlétéről és térhódításáról azok számára, akik magyarul kívánnak tovább tájékozódni a modern metaforakutatás ezen jelentős új irányzatáról.

A metafora tanulmányozása

A legtöbbször számunkra a metafora olyan nyelvi kép, amelyben egy dolgot úgy hasonlítunk egy másikhoz, hogy a kettőt azonosítjuk egymással, mint az *Ez az ember egy valószínűleg oroszán* mondatban. Vagy ahogy az *Encyclopaedia Britannica* mondja: „A metafora egy olyan nyelvi alakzat, amely két eltérő entitás összehasonlítását feltételezi, szemben a *hasonlással*, amelyben expliciten hasonlítunk össze két dolgot az »olyan, mint« kifejezések segítségével.” Az „Akhilleusz egy oroszán volt a harcban” mondatban például az *oroszlán* szót metaforának tekintenénk. Valószínűleg hozzátennénk azt is, hogy a metaforikusan használt szóval valamilyen művészi vagy retorikai hatást akarunk elérni. Ezt azzal magyaráznánk, hogy a metafora a szép, hatásos vagy ékesszóló nyelvhasználat egyik eszköze, melynek célja, hogy különleges, nem mindennapi nyelven beszéljünk, vagy éppen mély érzelmeket fejezzünk ki. Minden bizonnyal azt is hozzátennénk, hogy Akhilleuszt azért hasonlíthatjuk az oroszánhoz, mert Akhilleusznak és az oroszánoknak vannak közös tulajdonságaik, mint például bátorságuk és erejük.

A metaforának ez a felfogása széles körben elterjedt, a tudományos területeken és a hétköznapi gondolkodásunkban egyaránt (ami persze nem azt jelenti, hogy ne léteznének más elméletei is). A fenti hagyományos vélekedés szerint a metaforának legalább öt jellemző tulajdonsága van. Először, a metafora a szavak valamilyen tulajdonsága, vagyis kizárólagosan nyelvi jelenség. Másodszor, a metaforát művészi, esztétikai vagy retorikai célból alkalmazzuk, mint ahogy például Shakespeare teszi ezt híres mondatában: „*Színház az egész világ.*” Harmadszor, a metafora a párhuzamba állított két dolog közötti hasonlóságon alapszik. Akhilleusznak például rendelkeznie kell az oroszánokhoz hasonló tulajdonságokkal ahhoz, hogy az *oroszlán* szót Akhilleusz metaforájaként használhassuk. Negyedszer, az ily módon használt metaforák tudatosan kigondoltak, és külön tehetségre van szükségünk ahhoz, hogy kitaláljuk és a megfelelő módon alkalmazzuk őket. Csak nagy költők és kiváló szónokok, mint például Shakespeare vagy Arany János és Churchill vagy Kossuth Lajos, a metafora igazi mesterei. Arisztotelész ezt így fejezi ki: „legfontosabb a metaforák használata, mert csak ezt nem lehet másoktól eltanulni, ez a tehetség jele” (Sarkady János fordítása; *Poétika*, XXII.).

Ötödször, elterjedt nézet, hogy az irodalmi díszítésen kívül nincs igazán szükségünk a metaforákra. Nélkülük is elboldogulunk, hiszen nem szerves részei a mindennapi kommunikációnak, hanem csak külön célokra használjuk őket. Azt pedig végképp nem véljük, hogy gondolkodásunkban, a fogalmi rendszerünk működésében bármiféle szerepük volna.

A hagyományos metaforafelfogás ezen jellemzőivel szemben George Lakoff és Mark Johnson dolgozott ki először egy újfajta, koherens és szisztematikus elméletet, melyet az 1980-ban megjelent *Hétköznapi metaforáink (Metaphors We Live By)* című könyvükben adtak közre. Elgondolásuk „a metafora kognitív nyelvészeti megközelítéseként” vált közismertté. Lakoff és Johnson a hagyományos metaforafelfogás kritikáját a következőképp fogalmazták meg: (1) a metafora elsősorban a fogalmak, és nem a szavak jellemző tulajdonsága; (2) a metafora funkciója az, hogy segítse bizonyos fogalmak megértését, és nem csupán művészi vagy esztétikai célokat szolgáljon; (3) a metafora gyakran *nem* hasonlóságon alapszik; (4) a metaforákat a köznapi emberek is a legkisebb erőfeszítés nélkül használják (anélkül, hogy ennek tudatában lennének), ez nem csupán a különlegesen tehetséges emberek kiváltsága; (5) a metafora nem egy fölösleges, bár kellemes nyelvi díszítőeszköz, hanem az emberi gondolkodásnak és megértésnek elengedhetetlen kelléke.

Lakoff és Johnson meggyőzően bemutatták, hogy a metafora áthatja gondolkodásunkat és mindennapi nyelvhasználatunkat. Meglátásaikat már szótárkészítők és lexikográfusok is figyelembe vették. A *Cobuild*-metaforaszótár (Deignan, 1995) például a hétköznapi angol metaforák egy jelentős gyűjteménye, melyek legtöbbször, mint látni fogjuk, a magyar nyelvben is megtalálható. Az alábbiakban ezekből idézünk (a mondatokban szereplő metaforikus kifejezéseket dőlt betűvel jelöltük):

- (1) A szurkolók valóságos *vadállatok* voltak a meccset követően.
- (2) Kiváló *alapokra építhetünk*.
- (3) A demokrácia *gépezete* jól működik.
- (4) A kormány juttatásokkal segítette a sportolók karrierjének *építését*.
- (5) A szervezet helyi *ágazatához* lehet fordulni kérdéseikkel.
- (6) A vállalat már évek óta *betegeskedik*.
- (7) *Romokban* hevert a karrierje.
- (8) Hogyan tudná egy férfi megérteni a női agy *működését*?
- (9) Nagyon nehezen tudott *előrelépni* a kudarc után.
- (10) Az Alzheimer-kór felfedezése igen jelentős *előrelépés* volt az orvostudomány számára.
- (11) Megnyírbálták a munkaerőt.
- (12) Az üzleti kapcsolatokat *ápolni* kell.
- (13) A kávétól igen élénken kezdett *kattogni* az agyam.
- (14) Reméljük, hogy a siker *útján* tudja tartani a csapatot.
- (15) Mindenki úgy emlékezett rá, mint egy boldog, *derűs* lányra.
- (16) Könnyen *becsúszhat* egy hiba a számításokba.
- (17) A térség könnyen *belekeveredhet* egy háborúba.

- (18) Kapcsolatuk *virágzásnak* indult.
 (19) A fiú állta apja *jeges* pillantását.
 (20) Egy ilyen *romokban heverő* gazdaság nem engedheti meg magának, hogy katonai akciót kezdeményezzen.
 (21) Ez a nő kész *vadmacska!*

A fenti példák némelyikét legtöbbünk magától értetődően metaforának tekintené, míg másokat nem tartanánk egyértelműen metaforának. Mindemellett azt mondhatjuk, hogy a fenti kifejezések többsége nem az irodalmi nyelv része és nem retorikai díszítőelemeket tartalmaz. Legtöbbjük valójában annyira hétköznapi, hogy azzal a gyakran hangoztatott váddal is illethetnénk, miszerint ezek a kifejezések egyszerűen „halott” metaforák, melyek valamikor „élő” és „erőtéljes” metaforák voltak, de az állandó használat során annyira elkoptak, köznapivá és közhelyessé váltak, hogy már elvesztették „erejükét”, és nem is tekinthetők metaforának (pl. [5], [12] mondat).

A „halott metafora” megközelítés azonban figyelmen kívül hagy egy fontos szempontot, nevezetesen azt, hogy ami mélyen beágyazott, alig észrevehető, és így minden erőfeszítés nélkül használjuk, az a legaktívabb a tudatunkban. A fenti metaforák, bár igen konvencionálisak és könnyedén használjuk őket, konvencionalitásuk ellenére még nem veszítik el „erejükét”, „életképességüket”, és nem lesznek „halott” metaforák. Éppen ellenkezőleg, ezek a metaforák a legfontosabb tekintetben „élőnek” számítanak: észrevétlenül uralják gondolkodásunkat – pontosan mindennapi, hétköznapi jellegükénél fogva. Ezek azok a metaforák, amelyeket Lakoff és Johnson „köznapi metaforáknak” nevezett. Egyik példa erre, amikor az emberi elmét gépként fogjuk fel. A fenti példák közül két mondat utal erre a folyamatra:

- (8) Hogyan tudná egy férfi megérteni a női agy *működését*?
 (13) A kávétól igen élénken kezdett *kattogni* az agyam.

A példákban az emberi elmét mint gépet fogjuk fel. Mind a laikusok, mind pedig a szakemberek gyakran ezt a metaforát használják az elme megértésére. A mai tudósok a legmodernebb gépet, a számítógépet használják az emberi agy modelljeként. Lakoff és Johnson az emberi elme működésének ezt a felfogását AZ EMBERI ELME GÉP metaforának nevezik. Az ő megközelítésükben a metafora nem csupán a szavak vagy nyelvi kifejezések tulajdonsága, hanem a fogalmi rendszer és az emberi gondolkodás jellemzője, melyben az egyik fogalmat a másik terminusai révén fogjuk fel, értjük meg. A fenti példákban két igen különböző nyelvi kifejezés tükrözi ugyanazt a fogalmat, az emberi elmét, egyazon jelenségen, a gépek fogalmán keresztül. A Lakoff és Johnson által kidolgozott kognitív nyelvészeti megközelítés szerint a metafora fogalmi természetű. Ebben a megközelítésben a metafora nem csupán a kreatív irodalmi képzelőerő alkotóeleme, hanem egy értékes kognitív eszköz, mely nélkül sem a költők, sem a hozzánk hasonló hétköznapi emberek nem boldogulnak.

Ez az érvelés nem állítja azt, hogy a metafora kognitív nyelvészeti megközelítésének nevezett felfogás gondolatai ne léteztek volna 1980 előtt. Nyilvánvalóan számos ehhez hasonló gondolat már előzőleg kialakult. A kognitív elmélet kulcsgondolatait már több tudományág képviselői megfogalmazták az elmúlt kétezer évben. A metaforák fogalmi természetét például számos filozófus, többek között Locke és Kant századokkal ezelőtt tárgyalta. Akkor vajon mi újat tartalmaz a metafora kognitív nyelvészeti megközelítése? Röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy ez a megközelítés egy átfogó, általános és empirikusan tesztelt elmélet.

Átfogó, mivel számos témát tárgyal a metaforával kapcsolatban. Ezek között szerepel a metafora szisztematikus természete; a metafora és más szóképek kapcsolata; a metafora univerzalitása, illetve kultúrspecifikussága; a metaforaelmélet alkalmazása különböző típusú szövegekre, többek között az irodalomra; a metafora elsajátítása; a metaforák tanítása az idegen nyelvek tanítása során; a metafora nyelven kívüli megvalósulása számos területen, például a reklámokban. Nem állítjuk, hogy ezekkel a területekkel nem foglalkoztak más metaforaelméletek, de ezt megelőzően nem volt olyan elmélet, amelyik mindezeket egyidejűleg számításba vette volna és fontos elméleti kérdésként kezelte volna.

Az elmélet általános volta abból adódik, hogy megpróbálja összekapcsolni a metaforáról való tudásunkat a nyelv, az emberi fogalmi rendszer, illetve a kultúra működésével kapcsolatos tudásunkkal. A metafora kognitív nyelvészeti megközelítése új szempontokat adhat bizonyos nyelvi jelenségek, például a poliszémia vagy a jelentés fejlődésének megértéséhez. Új megközelítést nyújthat a metaforikus jelentés kialakulásának kérdéséhez is. Megkérdőjelezi a hagyományos felfogást arról, hogy a metaforikus nyelv és gondolkodás véletlenszerű és motiválatlan. Az új megközelítés szerint a metaforikus nyelv és gondolkodás az ember alapvető testi (szenzomotoros) tapasztalataiból adódik. A „testesültség” jelensége világosan megkülönbözteti és elkülöníti a kognitív nyelvészeti megközelítést a hagyományostól.

Az elmélet empirikusan tesztelt, mivel kísérleteik során számos kutató igazolta a fő állítások érvényességét. Ezek a kísérletek megmutatták, hogy a metafora kognitív nyelvészeti megközelítése egy pszichológiailag tartható elmélet, vagyis reális pszichológiai alapja van. További kísérletek megmutatták azt is, hogy mivel az elmélet valós pszichológiai alapokkal rendelkezik, nemcsak új szavak és kifejezések megalkotásának magyarázatára alkalmas, hanem arra is, hogy számot adjunk a fogalmi rendszer és az emberi gondolkodás bizonyos aspektusairól, valamint arra, hogy több gyakorlati probléma megoldásában segítségünkre legyen. E gyakorlati alkalmazási lehetőségek egyike az idegennyelv-tanítás.

Könyvünkben megkíséreljük a felsorolt témák legtöbbjét bemutatni, de egy vezető jellegű mű nem vállalkozhat az összes idevágó kérdés minden részletre kiterjedő és elmélyült tárgyalására.

A legutóbbi időkig a metaforát főként filozófusok, retorikával foglalkozó szakemberek, irodalomkritikusok, pszichológusok és nyelvészek tanulmá-

nyozták, így többek között Arisztotelész, Hume, Locke, Vico, Herder, Cassirer, Buhler, I. A. Richards, Whorf, Goodman, Max Black, hogy csak néhány nevet említsünk az elmúlt kétezer év metaforával kapcsolatos kutatásaiból. Manapság azonban számos megismeréstudománnyal (kognitív tudománnyal) foglalkozó kutató, például kognitív pszichológus és nyelvész kutatja a metaforák működését. Ennek oka, hogy a metafora alapvető szerepet játszik az emberi gondolkodásban és megértésben, de ezen túlmenően a társadalmi, kulturális és pszichológiai valóságunk megalkotásában is. A metafora jelenségének megértése tehát azt jelenti, hogy megpróbáljuk megérteni, kik is vagyunk valójában és milyen világban élünk.

Lakoff és Johnson több mint húsz éve kezdtek el a metafora új jellegű tanulmányozásával foglalkozni. 1980-as művük valójában a kognitív nyelvészet és a megismeréstudomány egy részét is meghatározta abban a tekintetben, hogy új kutatási irányokat jelölt ki több tudományág művelői számára. Számos tudományág képviselői fejlesztették tovább azóta ezt a megközelítést, és jelentős új eredmények születtek a metafora jelenségének kutatásában. Mi is történt pontosan a metafora kognitív nyelvészeti megközelítésű tanulmányozásában az elmúlt két évtizedben? Könyvünkben erre a kérdésre igyekszünk választ adni.

Irodalom

Ha a metafora tanulmányozásának háttéréről szeretne többet tudni, a legmegfelelőbb mű Andrew Ortony (szerk.) tanulmánygyűjteménye: *Metafora és gondolkodás (Metaphor and Thought, 1993)*. Ez a gyűjtemény azért alapvető fontosságú, mert zömében a kognitív nyelvészeti megközelítéssel szembenálló vagy ezzel rivalizáló elméletek kaptak helyet benne. Ezen a ponton érdemes elolvasni George Lakoff és Mark Johnson *Hétköznapi metaforáink (Metaphors We Live By)* című munkáját is, mellyel „minden kezdődött”. Kitűnő áttekintést nyújt a Lakoff, Johnson és mások által kidolgozott metaforaszemléletről Ray Gibbs (1994) könyve. Ez a munka jelentős mennyiségű pszichológiai bizonyítékot is felsorakoztat a metafora kognitív nyelvészeti megközelítésével kapcsolatban. Jäkel (1999) a kognitív nyelvészeti megközelítés legfontosabb történeti előzményeivel kapcsolatban nyújt hasznos összefoglalást. Ha a metafora tanulmányozásának történetéről szeretne többet tudni, Mark Johnson (1981) *A metafora filozófiai megközelítései (Philosophical Perspectives on Metaphor)* című könyvét érdemes elolvasni. A kognitív nyelvészeti szellemben íródott tanulmányok egyik legfrissebb és legértékesebb gyűjteménye a Gibbs és Steen (1999) által szerkesztett kötet. A metaforaszótár, melyre fentebb hivatkoztunk, Alice Deignan munkája, és a címe: *Cobuild English Guides, 7: Metaphor* (1995). – A magyar nyelvű szakirodalomban tájékozódni kívánó olvasóink számára a kötetvégi Irodalomjegyzék elején külön felsoroltuk a magyarul írott vagy fordításban hozzáférhető tételeket, köztük Lakoff (1992) egyik alapvető kognitívfogalom-tanulmányát.